Олександра Квасневська

МЕНТАЛЬНІ СВІТИ ПІДДАНИХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 20–50-Х РР. XIX СТ. У ДЗЕРКАЛІ МЕМУАРІВ ІНОЗЕМЦІВ-СУЧАСНИКІВ

Ментальність для історії – це складне поняття, якому важко дати універсальну дефініцію, однак ще складніше трансформувати це віддзеркалення «звичок свідомості» у несхоластичну сцієнтичну площину. Дослідник, який працює у цій царині, повинен міждисциплінарний підхід (чого не позбавлене наше дослідження). Знання ментальності певної спільноти, оперте на вивченні масових повторюваних феноменів, дає змогу історикові моделювати «колективний портрет» цієї спільноти, а відтак – пояснювати специфіку перебігу її історії, вірувань, колективних фобій, тощо.

Ментальність – це етно-соціальний/культурно-релігійний феномен, проте російська ментальність була і залишається «фасадною», тому для максимально вичерпного вирішення проблеми її розуміння ми використали різноманітні методологічні підходи. Серед них зазначимо наступні: ментального картографування (дозволило нам прослідкувати структуру уявлюваних просторів окремих людей та спільнот), цивілізаційного контексту пізнання, кліометричний, національно-культурний (підтвердив, що національна культура – це результат діяльності національної ментальності і навпаки), соціальний (засвідчив, що різним соціальним категоріям відповідають різні типи ментальності), археопсихологічний (став помічним аби «докопатися» до латентних смислів і значень)та ін.

Спробувавши розглянути окреслену проблему через наративний дискурс іноземців-очевидців, ми маємо на меті проаналізувати потенціал мемуарних свідчень, склавши ментальну мапу-портрет підданих Російської імперії (у соціальному, національному, цивілізаційному та інших вимірах) задля правдивого осмислення ментальних світів «російської матрьошки очима Європи». Опрацювавши джерела-мемуари французів А. де Кюстіна «Росія в 1839 році» [4], Т. Готьє «Подорож в Росію» [3], Ф. Ансело «Шість місяців в Росії» [1] та записки німця А. фон Гакстгаузена [2] ми окреслили наступний ментальний абрис:

1. Незмінна субстанція підданих миколаївської Росії – це домінування імперської ментальності, раболіпства, патріархального азійства, а не «загадкової російської душі», коли «деспотизм є на троні, а тиранія – всюди»;

2. Примат загального або колективного над особистим або індивідуальним (у стосунках підданий-держава: патерналізм у підпорядкування державі, закріплений на рівні державної політики та історії; у між особистісних стосунках закріплений в габітусі, тобто в

культурній практиці повсякденності суспільства);

3. Гіпертрофована ксенофобія, заснована на почутті власної інферіорності (неповноцінності), коли «москалів вбачають у кожному чужинці заздрісного шпигуна») [4];

4. Етикетне мавпування чи «геній карикатуриста», носії якого засвоюючи – чи краще крадучи – чужу ідею окарикатурюють її до непізнання;

5. Асиметричність «раціо» та «емоціо» із переважанням останнього(життя за настроєм, схильність до хандри, періодична зміна настрою від любові, миролюбності, всепрощення і смиренності до ненависті, агресії, нещадного бунту на повне знищення).

Таким чином було доведено, що для вивчення російської імперської ментальності мемуари іноземців про Росію 20–50-х рр. XIX ст. є чи не єдиним адекватним ретранслятором однойменних ментальних мап, які злободенно продовжують працювати, зберігаючи старе просторове маркування і та своїх соціальних носіїв.

Список використаних джерел:

Ансело Ф. Шесть месяцев в России 1826 – М. : Новое литературное обозрение, 2001. – 288 с.

Гакстгаузен фон Август. Исследования внутренних отношений народной жизни и в особенности сельских учреждений России. В 2 т. – М., 1869.

Готье Теофиль. Путешествие в Россию. – М. : Мысль, 1990. – 396 с.

Кюстін Астольф де. Правда про Росію: пер. з фр.опрац. О. Мерчанський; передм. Д. Донцова; післямова М. Слабошпицького – К. : Ярославів Вал, Укр. Письменник, 2009 – 244 с.